

Günümüzde

İNSAN VE İNSANLAR

Sosyal Psikolojiye Giriş

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı

Ayşe Üskül'ün katkılarıyla
13. Basım

2012

EVRİM: 52
Psikoloji – Psikiyatri: 1

© Copyright 2012

Günümüzde İNSAN VE İNSANLAR
Sosyal Psikolojiye Giriş

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Ayşe Üskül'ün katkılarıyla

12. Basım Şubat 2010

13. Basım Eylül 20012

ISBN: 978-975-503-217-7

YAZARIN DİĞER YAPITLARI :

Türkçe :

Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları : İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Demeği Yayınları, Ankara, A – 5, 1972. (Baskısı tükendi)

Gençlerin Tutumları : Kùltürler Arası Bir Karşılaştırma. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara, 1973

Dış Ülke Yaşantısının Etkileri : Bir Uluslararası Eğitim Mübadelesi Programı Sonuçlarının Sosyal Psikolojik Açından Değerlendirilmesi. İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1975

Çocuğun Değeri : Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1981 (Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü)

İnsan–Aile–Kùltür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990

Başarı Ailede Başlar (S.Bekman ve D.Sunar ile), YAPA Yayını, İstanbul, 1993

Kùltürel Psikoloji: Kùltür Bağlamında Aile ve İnsan Gelişimi, Yapı Kredi Yayınları, ve Evrim Yayınevi , İstanbul 1998.

Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kùltürel Psikoloji. Koç Üniversitesi/ Yapı Kredi Yayınları, 2008.

İngilizce :

(Ed.) Sex Roles, Family and Community in Turkey. Bloomington. Indiana. U.S.A. : Indiana University Press, 1982.

The Changing Value of children in Turkey. Honolulu, Hawaii. U.S.A. : East – West Population Institute. No. 60 - E, 1982.

(Ed.) Growth and Development in Cross – Cultural Psychology. Lisse, Holland: Swets & Zeitlinger, 1987.

Individualism and Collectivism (Ed.,U.Kim, S.C.Choi,H.C.Triandis ve G.Yoon ile).London; Sage,1994

Family and Human Development Across Cultures : A View From The Other Side. Hillsdale, N.J. : Lawrence Erlbaum,1996

Handbook Of Cross–Cultural Psychology (Vol.3) (Ed., J.Berry ve M.Segall ile). Boston: Allyn & Bacon, 1997 (with P. Smith & M. Bond)

Understanding Social Psychology Across Cultures: Living and Working in a Changing World. London: Sage, 2006.

(with J. Georgias, J. W. Berry, F. Van de Vijver, & Y. Poortinga) Families across Cultures, Cambridge University Press, 2006.

Family, Self and Human Development across Cultures: Theory and Applications. Manwah, NJ: L. Erlbaum, 2007.¹

---

¹ Bu kitaplardan başka Türkiye'de ve dışarıda çok sayıda bilimsel makaleleri yayınlanmış olan Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı Koç Üniversitesi öğretim üyesidir.

ÖNSÖZ

Yeni İnsan ve İnsanlar, yirmibeş yıllık İnsan ve İnsanlar'ın güncelleştirilmiş revizyonudur. Epeyce bir zamandır yapmak istediğim fakat bir türlü fırsat bulamadığım bu revizyonu gerçekleştirebilmiş olmaktan mutluluk duyuyorum. İlk yayınlandığı 1976'dan beri Yeni İnsan ve İnsanlar, Türkiye'de sosyal psikolojinin bir bilim olarak tanınmasına ve yerleşmesine hizmet etmiştir. Çok sayıda üniversite öğrencisi, sosyal psikolojide bu kitap sayesinde tanışmıştır. Bu, elbette bana hep gurur vermiştir. Ancak, özellikle son yıllarda sosyal psikolojideki hızlı gelişmeleri yeterince yansıtan değişimleri kitapta yapamamış olmanın da sıkıntısını yaşıyordum. İşte bu etraflı revizyona bu nedenle giriştim.

Temel başvuru ve ders kitapları ele aldıkları alanlardaki gelişmeleri yansıtmak durumundadır. Ancak bu çok zahmetli bir iştir ve genelde bir ekip çalışması gerektirir. Böyle bir ekipten mahrum olmakla birlikte, bu etraflı revizyonu, öğrencim ve meslektaşım Ayşe Üskül'ün önemli katkısıyla gerçekleştirebildim. Ayşe'nin ciddi ve dikkatli çalışması, elinizdeki kitabın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kendisine minnet borçluyum.

Bu güncelleştirme ve revizyonu yaparken, temel bir ilkeyi gözettim. O da yenilikleri yansıtırken, geçerli özü de koruyarak birikimli bir gelişmeyi ortaya koyma gereğidir. İnsan bilimlerinde gelişme süreci birikimli olmalıdır. Yeni bulgu ve kuramların, var olanlardan yararlanarak, onların üstüne inşa edilmesi beklenir. Bu nedenle sadece moda olan güncel konulara eğilip daha önce yapılanları göz ardı etmek, birikime katkı yapmaz. Zaman içinde geçerliği saptanan bilgiler bilimin esasını oluşturur.

Bu nedenle İnsan ve İnsanlar'daki pek çok geçerliği olan bilgi Yeni İnsan ve İnsanlar'da da muhafaza edilmiştir. Bu çerçevede sosyal psikolojide artık klasik sayılan ve bugün için de geçerliği olan araştırmalar, sırf epeyi bir süre önce yapılmış oldukları için yadsınmamış, korunmuştur. Böylece güncel kavram ve araştırmalarla klasik olanların zaman içinde bütünleştirilmesine çalışılmıştır.

Yeni İnsan ve İnsanlar'daki önemli bir yenilik, her konunun kültürel bir çerçeve içinde de irdelenmesidir. Bunun en önemli nedeni,

1980'lerden beri giderek kültürel ve kültürler-arası psikolojiye daha fazla eğilmemdir. Sosyal psikoloji temelde Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişmiş ve oradan da bütün dünyaya ihraç edilmiştir. Avrupa'da da geliştirilen sosyal psikolojik kuramlar olmakla beraber, baskın sosyal psikoloji Amerikandır. Ancak özellikle son yıllarda, evrensel olduğu varsayılan bazı sosyal psikolojik olguların aslında kültürden etkilenebileceği ve dolayısıyla da bir dereceye kadar Batı ve özellikle Amerikan kültürünü yansıtabileceği tezi güç kazanmaktadır. Bu konuların etraflı bir incelemesini *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile* (Yapı Kredi Yayını, 1998) kitabımda yaptım.

Böyle bir bakış açısından, Türkiye'de kullanılan bir sosyal psikoloji kitabının bir çeviri olması, ya da salt Amerikan sosyal psikoloji kitaplarındaki bilgileri içermesi uygun değildir. Okuyucunun, farklı kültürel ortamlarda elde edilen farklı bulgular konusunda en azından genel olarak bilgilendirilmesi gerekir. Böyle bir bilgilendirme, okuyucunun konuları bir kültür süzgecinden geçirmesine ve örneğin Türkiye'de aynı bulguların bulunup bulunmayacağını düşünmesine yardımcı olabilir.

Bu, sosyal psikolojik kuram ve bulguların genelleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Aslında, sosyal psikolojik öğretinin önemli düzeyde genel geçerliği vardır. Ancak burada yapılmaya çalışılan, kültür bağlamında da bir incelemeye yönelerek, kuram ve bulguların gerçekten evrensel olup olmadığını irdelemek ve evrenselliği görgül olarak pekiştirmektir.

Bu bağlamda, yeri geldikçe, Türkiye'de yapılmış olan araştırmalara da bu kitapta yer verilmiştir. Ancak bu, ansiklopedik bir yaklaşımla değil seçici olarak yapılmakta ve belirli araştırmalar konulara örnekler şeklinde sunulmaktadır.

Sonuç olarak *Yeni İnsan ve İnsanlar* hem yepyeni bir kitaptır, hem de *İnsan ve İnsanlar*'ın kendisidir. Bu nedenle adını değiştirmeyip sadece 'Yeni' yi ekledim. Bu kitabın, toplumdaki insan olgusuna ışık tutmaya devam etmesi dileğiyle.

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Koç Üniversitesi İstanbul, 1999

11. BASKIYA ÖNSÖZ

Günümüzde Sosyal Psikoloji hızla ilerlemektedir. Bu nedenle sosyal psikoloji kitaplarının da belli aralıklarla güncellenmesi gerekir. Elinizdeki kitap, uzun yıllardır Türkiye’de çok kullanılan *İnsan ve İnsanlar* ve onu izleyen *Yeni İnsan ve İnsanlar* kitabımın güncelleştirilmiş 11. baskısıdır. Adı da *Günümüzde İnsan ve İnsanlar* olarak değiştirilmiştir.

Daha önceki revizyonlarda da gözettiğim bir temel ilke bu yeni basımda da önemli olmuştur (Bakınız önceki Önsöz). O da, yenilikleri yansıtırken günümüzde de geçerli olan bilgileri ve kitabın özünü korumaktır. Bu kitap bugün de, Türk okuyucusu için özel olarak yazılmış olan en temel ve yaygın kullanımlı sosyal psikoloji kitabı olma özelliğini koruyor. Yıllar boyu pek çok kimse, sosyal psikolojiyle bu kitap aracılığıyla tanıştı. Uzun bir süredir Türkiye’deki çok sayıdaki öğrenciye ve sosyal psikolojiyle ilgilenen okura bu hizmeti vermiş olmaktan büyük bir mutluluk duyuyorum.

Bu yeni basımın ortaya çıkmasında üç öğrenci asistanımın emeği geçti, **Şirin Eraltan**, **Pınar Arslan** ve **Demet Çek**. Yardımları için kendilerine çok teşekkür ederim. Evrim Yayınevi sahibi Veli Karaöz’e de ilgisi ve desteği için teşekkür ederim.

Bu yeni basımdan önce bir yaşam boyu bana her bakımdan çok destek olan sevgili eşim Oğuz Kağıtçıbaşı’yı kaybettim. *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*’ı onun anısına sunuyorum.

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Koç Üniversitesi İstanbul,2008

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı	1
YAZARIN DİĞER YAPITLARI :	3
ÖNSÖZ	5
11. BASKIYA ÖNSÖZ	7
İÇİNDEKİLER	9
ÇİZELGELER	19
Çizelge No. Sayfa	19
Bölüm 1 SOSYAL PSİKOLOJİ NEDİR ?	21
Sosyal Psikolojinin Diğer Sosyal Bilimler Arasındaki Yeri	23
Sosyal Psikoloji'ye Yöneltilen Eleştiriler	25
Sosyal Psikolojinin Tarihsel Gelişimi	26
Sosyal Psikolojinin Bir Çalışma Alanı Olarak Belirmesi	31
Alanın Bilimsel Gelişimi (1930'lardan 1970'lere)	33
1970'lerden Günümüze Sosyal Psikoloji	37
Bölüm 2 SOSYAL PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA YÖNTEM ve ÖRNEKLER	41
Bilimsel yöntemin mantığı	43
Bilimsel araştırmanın amaçları	45
Olayların betimlenmesi:	45
Olaylar arasındaki ilişkileri bulup çıkarma:	45
Olayları anlama ve açıklama:	45
Olayların önceden tahmini:	45
Olayların kontrolü:	46
Sosyal psikolojinin temel yöntemleri	46
1. Laboratuvar Deneyi :	48
2. Alan Deneyi :	54
3. Doğal Deney :	56
4. Alan Araştırması :	59
5. Survey :	62

6. Arşiv Araştırması :	66
Araştırma süreci	68
Bölüm 3 SOSYAL ETKİ ve UYMA	71
Üç Sosyal Etki Araştırması	74
Araştırma 1 : <i>Sherif'in «grup normunun oluşması» deneyi</i> :	74
Araştırma 2 : <i>Asch'in «uyma» deneyi</i> :	76
Araştırma 3 : <i>Milgram'ın «itaat» deneyi</i> :	78
Uyma Davranışını Etkileyen Ortamsal Etkenler	82
a) Grubun büyüklüğünün etkisi nedir?.....	82
b) Grubun söz birliğinin etkisi nedir?	83
c) Mevkiin ve saygınlığın (prestijin) etkisi nedir?	85
d) Yüzyüze olmanın etkisi nedir?	86
e) Kişiliğin Kaybolması	88
f) Gruba bağlılığın etkisi nedir?.....	89
g) Azınlığın etkisi nedir?	89
Uyma Davranışını Etkileyen Kişisel Etkenler.....	91
a) Benliğin etkileri	92
b) Birey Olma Gereksinimi.....	92
c) Kişisel kontrol arzusu	93
d) Cinsiyet ve uyum.....	94
Uyma Davranışını Etkileyen Kültürel Etkenler	97
İnsanlar Niçin ve Ne Tür Uyma Davranışları Gösterir? (İtaat, Özdeşleşme, Benimseme) :	98
Sosyal Etki ve Uyma Davranışının Kavramlaştırılması ve Çeşitleri.....	102
Deneylerin Etikliği Üzerine	106
Bölüm 4 TUTUMLAR	109
Tutum Nedir?	109
<i>Bu tanımı çözümlemeye çalışalım</i> :	110
Tutumun Öğeleri	112
Tutum ve Davranış.....	115
a) Tutum–Davranış İlişkisi.....	118

b) Zaman Faktörü	118
c) Tutumun Güç Derecesi	119
d) Tutumun Ulaşılabilirliği	121
e) Farkındalık	122
Planlanmış Davranış Kuramı	124
Planlanmış Davranış Kuramına Yöneltilen Eleştiriler	126
Tutumların Gelişmesi ve Kalıplaşması	127
Tutum Objesiyle Doğrudan Deneyim	127
Ana-babalar ve arkadaşlar	128
Medyanın Etkileri	129
Kalıplaşmış Tutumlar (Kalıpyargılar)	133
Kalıplaşmış Tutumların Durağanlığı	140
Tutumların Ölçülmesi	144
I. Direk Ölçümler	145
a) Thurstone Ölçekleri (Eşit Görünen Aralıklar Tekniği) :	145
b) Likert Ölçekleri (Toplamalı Sıralama Tekniği) :	147
c) Guttman Ölçekleri (Birikimli Ölçekleme Tekniği) :	149
d) Duygusal anlam ölçeği :	150
II. Dolaylı Ölçümler	152
Bölüm 5 TUTUM DEĞİŞİMİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	155
Tutum Kavramının Gelişmesi	155
1. Örneklem Surveyleri ve Kamu Oyu Araştırmaları :	156
2. Küçük Grup Araştırmaları :	156
3. Psikanalitik Kavramlaştırmalar :	157
4. Deneysel İletişim Araştırmaları :	157
Öğrenme Kuramları	158
Sosyal Yargı Kuramı	159
Tutarlılık Kuramları	160
a) Heider'in Denge Kuramı :	162
b. Rosenberg ve Abelson'un Bilişsel Dengeleme Kuramı :	165

c) Festinger'in Bilişsel Çelişki Kuramı	170
1. Karar Verme Sonucu Meydana Gelen Bilişsel Çelişki :	171
2. Davranışa Gerekçe Bulma İhtiyacı :	174
3. İtaat, Benimseme ve Bilişsel çelişki :	179
Bilişsel Çelişki Evrensel midir?	181
Tutarlık Kuramlarının Karşılaştırılması	183
İşlevsel Kuramlar	185
1. Tutum Objesi İle İlgili Bilgi Sağlayıcı İşlev :	186
2. Kişinin Başkalarıyla Olan İyi İlişkilerini Koruma İşlevi :	186
3. Dışa Atma Ya da Ego Savunma İşlevi :	187
Bölüm 6 İLETİŞİM, PROPAGANDA: TUTUM DEĞİŞTİRME SÜRECİ.....	191
Mesajı Öğrenme Tezi.....	192
Bilişsel Tepki Tezi	194
İletişimin Amacı ve Ona Direnme	197
I – KAYNAĞIN ÖZELLİKLERİ :	200
a) İnanılrlık :	200
b) Hoşa Gitme, Beğenme :	204
II – İLETİŞİMİN ÖZELLİKLERİ :	207
a) Görüş Farkı :	207
b) Tek Yönlü – Çift Yönlü İletişim.....	211
c) Duygusal – Ussal İletişim :	215
d) İletişimin Sunum Sırası:	218
e) Tekrar	220
III – HEDEF ÖGESİNİN ÖZELLİKLERİ :	220
a) Taahhüt (Bağlanma) :	220
b) Kendine Güven:	222
c) Grup İçi Saygınlık Farkları :	223
d) Zeka ve Eğitim :	223
e) Cinsiyet Farkı :	224
f) Düşünme İhtiyacı:	225

g) Dikkatin dağılması.....	226
h) Kendini izleme:.....	227
i) Yaş:.....	228
IV – ORTAMIN ÖZELLİKLERİ :	229
V – KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ :	233
EŞİK ALTI MESAJLAR	234
Bölüm 7 SOSYAL BİLİŞ (SOSYAL ALGI)	237
İzlenim Oluşturma.....	237
İlk izlenimlerimizi nelere dayanarak oluşturuyoruz?.....	238
Sözel Olmayan İpuçları:.....	238
a) Yüz İfadeleri:	238
b) Göz teması:	239
c) Fiziksel görünüm:	240
d) Beden Dili:.....	240
İnsanların Kişilikleri Hakkında İzlenim Oluşturma.....	242
Toplama ve Ortalama Modeli.....	242
Temel Kişilik Özellikleri.....	243
Kişilik Yargılarında Düşüğümüz Yanılgılar.....	245
a) Gizil Kişilik Kuramları:	245
b) Olumluluk Yanılgısı:	245
c) Olumsuzluk Yanılgısı:	246
d) Öncelik ve sonralık etkisi:	246
Atıf Kuramı	247
Heider'in naif psikolojisi	248
Uyuşan çıkarsamalar kuramı	250
Kelley'nin Kuramı	251
Atıflarda Düşüğümüz Yanılgılar.....	255
Temel atfetme yanılgısı.....	255
Aktör-gözlemci yanılgısı.....	259
Benlikle ilgili yanılgılar	261
Ben-merkezli düşünce:.....	261

<i>Kendini kayırma eğilimi:</i>	262
Kültürün etkisi	265
Zihinsel Kestirme Yöntemler: Bir Başka Yanılgı Kaynağı.....	266
Otomatik İnanma	267
Geçmiş Zihinde Tersine Çevirmek: Gerçek Karşıtı Akıl yürütme.....	267
Temsile dayanan kestirme yöntem.....	268
Tutulmlara dayanan zihinsel kestirme yöntemler	269
Ulaşılabilirliğe dayanan zihinsel kestirme yöntemler	271
Dayanak ve adaptasyon kestirme yöntemi	272
Gruplama ve Sosyal Kalıpyargılar	273
Sosyal Gruplama.....	274
Kalıpyargıların ve Kalıpyargıların Yönlendirdiği Bilgi ve Beklentiler	275
Hayali İlişkisellik.....	276
İçgrup/Dışgrup Etkisi.....	277
Bölüm 8 GRUP YAPISI ve DİNAMİĞİ	283
Grup Nedir?	284
Grupların İşlevleri Nelerdir?	285
Grup Araştırmalarının Gelişmesi	286
Grupun Bireye Etkisi (Grup Dinamiği).....	288
a) Grupun birey üzerindeki normatif etkisi.....	288
b) Grupun bireysel tutum değişimine etkisi :	292
c) Grupun bireyin verimliliğine etkisi :	295
1. Sosyal Hızlandırma :	296
2. Sosyal kaytarma:.....	300
<i>Sosyal Hızlandırma ve Sosyal Kaytarma:</i>	304
3. Eleştirisiz Grup Tartışması :	306
d) Sosyal Kimlik:.....	307
<i>Bireyselliğin Yitirilmesi (Kimliksizleşme):</i>	308
Grup Yapısı ve Süreci	310
a) İletişim Yapısı :	311

b) Yetkeci – Demokratik Grup Yapısı :	314
c) «Etkileşim Süreci Çözümlemesi» ve liderlik oluşumu :	317
d) Liderlikte Rol Farklılaşması :	322
Liderliğin Kavramlaştırılması.....	324
a) Etkileşim Liderlik Modeli.....	324
b) Kişisel Liderlik Modeli.....	324
c) Ortamsal Liderlik Modeli.....	326
d) Friedler'in Etkin Liderlik Modeli :	327
e) Karizmatik Liderlik Modeli:	331
Kültürün Etkisi	333
Cinsiyetin etkisi.....	335
Gruplarda Karar Verme.....	335
Riske girme.....	335
Uçlara Kayma.....	339
Gruplarda Uzlaşma.....	340
Grup Düşünü	341
Sosyal Çıkmazlar: Grup Çıkarları ve Kişisel Çıkarlar.....	343
Sosyal çıkmazların çözümü var mıdır?.....	345
İş Ortamlarında Görülen Çatışmalar.....	347
Çalışma Ortamlarındaki Çatışmaların Etkileri Nasıl Azaltılabilir?	348
Bir Grup Dinamiği Uygulama Alanı: Duyarlılık Eğitimi	350
Seminerin amacı ve konusu :	355
Seminerin amacı ve kapsamı :	356
Bölüm 9 SOSYALLEŞME VE SOSYAL GELİŞİM	359
Sosyalleşme ve Sosyal Gelişim	359
Ahlak Gelişimi	361
1. Freud'un Ahlak Gelişimine Yaklaşımı :	361
2. Cezalandırma Türünün Vicdan Gelişmesine Etkisi :	364
3. Ahlak gelişimine bilişsel yaklaşımlar : Piaget ve Kohlberg.....	365
Sosyalleşmenin Kültür Bütünleşmesi İçindeki Rolü	379
Saldırganlık	384

Kültürün etkisi:	393
Saldırganlığın Azaltılması	395
Düz Mantık:	395
Ceza:	395
Saldırgan Modelleri Cezalandırmak:	396
Alternatif Davranış Modellerini Ödüllendirmek:	396
Saldırgan Olmayan Modellerin Varlığı:	397
Başkalarına Empati Geliştirmek:	398
Bölüm 10 KÜLTÜR VE BENLİK	399
Bireycilik–Toplulukçuluk	399
Kültür ve Benlik	400
Ayrışık benlik yapısı:	401
İlişkili benlik yapısı:	402
Benlik Algısı ve Sosyal Algı:	404
Duygular:	405
Sosyal Etkileşim:	406
Başarı Güdüsü:	407
İşbirliği ve Rekabet:	407
YARARLANILAN KAYNAKLAR	410

ŞEKİLLER

<u>Sekil No.</u>	<u>Sayfa</u>
1. Sosyal Psikolojinin Çok-Disiplinli Bir Şekilde Kavramlaştırılışı	24
2. Comte'un Soyut Bilimler Sıralaması	28
3. Bilimsel Yöntemin Üç Süreci	44
4. Laboratuvar Deneyi Tasarımı	49
5. Kontrollü Önce-Sonra Araştırma Tasarımı	58
6. Survey Araştırması Bulguları	64
7. Asch Araştırmasındaki Görsel Uyarılardan Bir Örnek	76
8. Sosyal Etkiye Uyma-Uymama Davranışlarının Kavramlaştırılması	105
9. Basit Tutum-Davranış İlişkisi	110
10. Tutum Objesi-Tutum Öğeleri	113
11. Tutum-Ortam-Davranış İlişkisi	117
12. Tutumun Ulaşılabilirliği Modeli	121
13. Ajzen'in Planlanmış Davranış Kuramı	125
14. Ortam Engelinin Tutumun Gücü ile Etkileşimi	137
15. Tutum-Ortam-Aalışkanlık-Beklenti-Davranış İlişkisi	138
16. Amerikalı Üniversite Öğrencilerinin A.B.D. ve Fransa Hakkında Sıralamaları	151
17. Dengeli ve Dengesiz Üçlüler	164
18. Bilişsel Dengeleme Kuramına Göre Dengeli ve Dengesiz Durumlar	166
19. Reddetme ile Dengenin Sağlanması	167
20. Ayrıştırma ile Dengenin Sağlanması	167
21. Ayrıştırma ile Denge Sağlanmasına Başka Bir Örnek	168
22. Güçlendirme ile Dengesizliğin Öneminin Azaltılması	169
23. Önyargıya Dayalı Irk Ayrımının İşlevsel Kuram Çerçevesinde Sosyal Psikolojik Bir Şema ve Analizi	188
24. Mesajı Öğrenme Tezi	193
25. Ayrıntılandırma Olasılığı Modeli	194
26. Temel İletişim ve Tutum Değişimi Modeli	200
27. "Uyku Etkisi" ve İletişim Kaynağının Hatırlatılmasıyla Kayboluşu	206
28. "Görüş Farkı" ile Dinleyicide Tutum Değişiminin Genel İlişkisi	208

29. Görüş Farkı, Kaynak İnanırlığı, Tutumun Önemi ve Dinleyicide Tutum Değişiminin Etkileşimi	209
30. Kabul ve Red Alanları, Benzetme-Kontrast	210
31. Aktör-Gözlemci Yanılgısı	260
32. Sosyal Hızlandırma Kuramları	299
33. Kişisel Etkinlik ve Sonuç Beklentilerinin Sosyal Hızlandırma ve Sosyal Kayırmadaki Rolü	305
34. İletişim Örüntüleri	312
35. Yetkeci ve Demokratik Grup Yapıları	314
36. Grup Etkileşim Süreci	320
37. Liderin EAÇT Puanı ile Grup Başarısı Korelasyonlarının Üç Ögeye Göre Dağılımı	329
38. Kohlberg'in 5 Farklı Toplumdaki Ahlak Gelişimi Bulguları	374
39. Obermeyer'in Amerikalı ve Lübnanlı 11-20 Yaşlarındaki Deneklerle Yaptığı Ahlak Gelişimi Araştırması Sonuçları	375
40. Kişiliğin Kültürle İlişkisi	383
41. Saldırganlıkta Sosyal Öğrenme Modeli	391
42. Ayrışmış ve İlişkisel Benlik	401-402

ÇİZELGELER

<u>Çizelge No.</u>	<u>Sayfa</u>
1. Veri Toplama Teknikleri ve Araştırma Yöntemleri	47
2. Bir Survey Araştırması Bulguları	63
3. Araştırma Süreci	70
4. Söz Birliği Etmiş Çoğunluk ile Doğru Ya da Yanlış Cevap Vererek Çoğunluktan Ayrılan Bir Kişinin Bulunduğu Durumların Denekte Meydana Getirdiği Gruba Uyma Davranışı Yüzdesi	84
5. Sosyal Etkiye Uyma–Uymama Davranışının Kavramlaştırılması	105
6. Zencilere Karşı Ayırıcı Önyargı Belirten Cümlelerin En Olumsuzundan (10.4) En Olumluya (1.1) Doğru Sıralanışı	146
7. Dinsel Yönelimi Ölçen Bir Likert Ölçeği	148
8. Tutarlılık Kuramlarının Karşılaştırılması	184
9. Destek, Aşılama ve Sonraki Propagandaya Direnç	213
10. Çift ve Tek Yönlü İletişimin Daha Etkin Olduğu Durumlar	214
11. Kelley'nin Atıf Kuramının Bir Örneğe Uygulanışı	252
12. Grup–İç İletişim Yapısı Özellikleri	313
13. Bales'in Gözlem Kategorileri	318
14. Rol Farklılaşmasının (RF) En Çok ve En Az Görüldüğü Durumlar	323
15. Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Devrelerinin Tanımlanması	369

Bölüm 1

SOSYAL PSİKOLOJİ NEDİR ?

«Sosyal psikoloji nedir?» diye sorduğumuz zaman, bu soruyu sosyal psikolojinin tanımı ile cevaplamamız gerekir. Oysa her sosyal psikolog, çalışma alanının tanımını kendine göre yapmaktadır. Bir süre önce ortaya konmuş olan tanımlamalar bugün de geçerliğini koruyor. Bu tanımlardan birini «doğru» olarak seçmek yerine birkaçını ele alarak ortak yanlarını bulmaya çalışmak daha yararlı olabilir.

Bir görüşe göre, sosyal psikoloji, sosyal ve kültürel ortamdaki birey davranışının özelliklerinin ve nedenlerinin bilimsel incelemesidir (Baron, Bryne & Suls, 1989). Bir başka görüşe göre, sosyal psikoloji, kişinin başka kişilere ilişkin davranışını inceler (Marlowe, 1971). Şu tanım ise bugün artık klasik olmuştur: Bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarının, başkalarının gerçek, hayal edilen ya da zımni (altık) varlığından etkileniş tarzını anlama ve açıklama çabası (Allport, 1968); dolayısıyla sosyal psikoloji, toplum içindeki bireyin davranış bilimidir. Bütün bu tanımlarda, bireyin davranışının ön plana alındığını görüyoruz. Başka bir deyişle, bu tanımlarda, sosyal psikolojinin çalışma birimi bireydir.

Başka tanımları gözden geçirdiğimizde ise, vurgunun bireyin davranışından *sosyal etkileşime* ve *sosyal çevreye* doğru kaydığını görüyoruz. Buna da üç örnek verelim. Bu türdeki bir tanıma göre sosyal psikoloji, insanların sosyal gruplara katılmaları sonucu ortaya çıkan davranış düzenliliklerini inceler (Shibutani, 1961). Bir başkası: Sosyal psikoloji, çoğunlukla sembolik nitelikteki etkileşimi inceler ve organizma – çevre karşılıklı etkilerini kapsar (Dewey, ve Humber, 1966). Nihayet, bir diğere göre de, sosyal psikoloji sosyal çevre tarafından kontrol edilen, etkilenen ve sınırlandırılan insan davranışını açıklar (Lindesmith ve Strauss, 1956). Yukarıdaki iki grup tanımın –belirttiğimiz vurgu farkına rağmen– oldukça benzer olduğunu söyleyebiliriz. Hepsinde *sosyal*

etki üstünde durulmakta, bireyin (ya da bireylerin) davranışı bu etki çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu ortak görüş, sosyal psikolojinin bir tüm olduğunu bize göstermektedir.

Bununla beraber, yukarıdaki bir grup tanımda bireyin, diğerinde de sosyal etkileşim ve çevrenin ön plana alınması, sosyal psikolojinin bünyesinde paralel olarak süregelen psikolojik ve sosyolojik sosyal psikoloji akımlarını yansıtmaktadır.

Sosyal psikoloji içindeki bu ikili akım, sosyal psikolojinin bir bilim dalı olarak başlangıcından beri görülmüştür. 1908 yılında ilk defa iki sosyal bilimci tarafından birbirlerinden bağımsız olarak iki sosyal psikoloji kitabı yazılmıştır. Bu yazarlardan biri bir psikolog, diğeri ise bir sosyologdu.

İleride sosyal psikolojinin tarihsel gelişimini incelerken bu çifte başlangıcı daha ayrıntılı olarak ele alacağız. Burada sadece bunun çok anlamlı bir olay olduğunu ve bugün için bile geçerli olan sosyal psikolojinin ikili özelliğini yansıttığını belirtmekle yetinelim. Sosyal psikolojinin bu ikili özelliği, “psikolojik sosyal psikoloji” ve “sosyolojik sosyal psikoloji” olarak iki şekilde ele alınabilmesinden doğmaktadır. “Psikolojik sosyal psikoloji” akımı, çalıştığı olayları “içten – dışa” (bireyden çevreye) doğru inceler. Şöyle ki, temel amaç, *bireyin* davranışını ve bunun nedenlerini sosyal çevre içinde, fakat *birey düzeyinde* anlamak ve açıklamaktır. Burada incelenecek olan bireydir – onun toplum tarafından etkilenen tutumları, güduları, duyguları, öğrenme ve algılarıdır. Böylece bireyin “iç” olaylarının sosyal davranışı şekillendirisi ön plana çıkmaktadır. Bu şekliyle sosyal psikoloji, genel psikolojiye çok yaklaşmaktadır, çünkü her ikisinin de konu alanı bireyin davranışı, bilişi ve yaşantısıdır (tecrübesidir). Hatta bir görüş, sosyal psikolojiyi, genel psikolojinin bir alt dalı olarak niteler. Ancak, sosyal psikolojide, genel psikolojiden farklı olarak *sosyal* davranışa önem verildiği bir gerçektir. Genel psikolojide ise fiziksel çevre ile bilişsel, duygusal ve güdüsel temel psikolojik süreçlerin ilişkisi birinci derecede önemlidir.

“Sosyolojik sosyal psikoloji” akımı ise, olayları “dıştan–içe” (çevreden bireye) doğru ele almaktadır. Burada araştırma birimi, bireyden daha geniş olan sosyal çevre ya da gruptur. Bu yaklaşım kişinin iç

olaylarıyla değil, kişilerarası etkileşimle ilgilidir. Bu görüş de, sosyal psikolojiyi sosyolojinin bir alt dalı olarak niteler. Ancak burada da gene sosyoloji ile sosyal psikolojinin arasında bir vurgu farkı olduğunu unutmamak gerekir Sosyoloji, çalıştığı olayları *toplum düzeyinde* inceler; sosyal psikolojide ise araştırma birimi daha dardır (kişi-çevre etkileşimi) ve bireyin davranışının da bu etkileşim içinde bir yeri vardır. Ancak burada birey bir sosyal ortam içinde belirli bir yeri dolduran ve belirgin bir rolü oynayan bir aktör olarak ele alınmaktadır; psikolojik-biyolojik özellikleri söz konusu değildir.

Ancak, ne birey, ne de toplum (grup) birbirinden soyutlanmış olarak gereğince incelenemez, çünkü birey toplumun içinde; toplum da –değerler, normlar, tutumlar vb. nitelikleriyle– bireyin içindedir. Toplum bireyi şekillendirdiği ve doğumundan ölümüne kadar etkilediği gibi, birey de içinde bulunduğu toplumu etkiler. Demek ki, en genel anlamıyla, sosyal psikolojinin konusu, birey–toplum (grup) etkileşimidir.

Sosyal psikoloji içindeki temelleri tarihe dayanan bu iki görüşe rağmen, günümüzde sosyal psikologların hemen hepsi başta verdiğimiz tanımları geçerli olarak kabul ederler. Bu temel tanımlardan yola çıkarak, sosyal psikolojinin çalışma alanı çok genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

Özellikle 1970’lerden itibaren giderek sosyal psikolojik kuram ve araştırmalar, sosyal algı ve bilişsel süreçler üzerinde odaklanmıştır. Bu gelişmede, genel psikolojide bilişsel yaklaşımın ön plana çıkmasının rolü vardır. Günümüze kadar etkisini sürdüren bu akım o kadar güçlü olmuştur ki, buna “bilişsel devrim” denmiştir.

Sosyal Psikolojinin Diğer Sosyal Bilimler Arasındaki Yeri

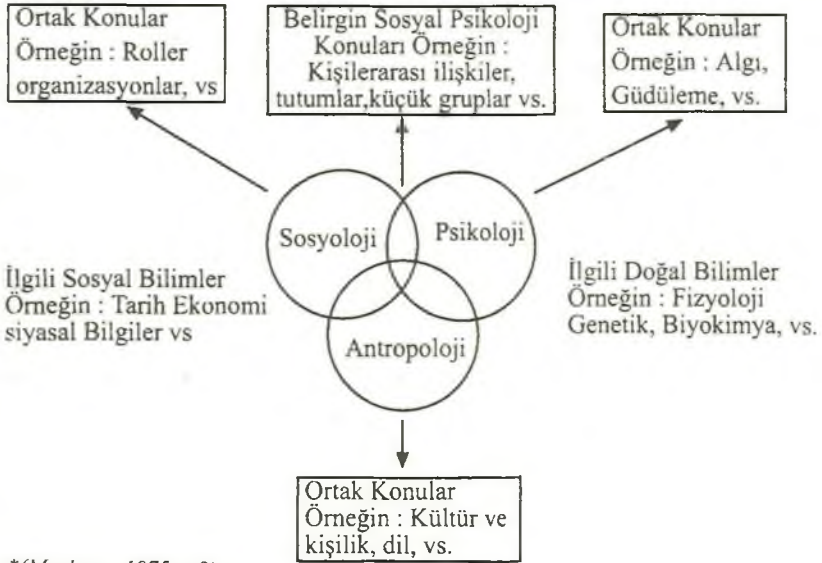
Sosyal psikolojinin kökleri psikoloji ve sosyolojidedir ve bu disiplinlerin birleşme noktasında yer alır. Durum böyle olunca, sosyoloji ve psikoloji gelişmiş iki sosyal bilim alanı iken, sosyal psikolojiye niçin gereksinim olduğu sorusu akla gelebilir. Bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz : Sosyal psikoloji, çalıştığı olaylara sosyoloji ve psikolojide kolayca geliştirilemeyen yeni bir görüş açısı getirir. Şöyle ki, kişi ile toplumun ilişkisi söz konusu olduğu zaman, psikolojinin, kişinin belirli bir sosyal ortamda yaşadığını; sosyolojinin de, kişilerin bulunduğu ortama

kendi özelliklerini getirdiğini gözden kaçırmamaları gerekir. Oysa, bu iki disiplinin formel yapısı içinde bunu sağlayacak esneklik çoğu zaman görülmemektedir. Sosyal psikoloji işte bu soruna bir çözüm getirir.

Örneğin psikoloji, kişilik konusunda bize zengin bilgiler sağladığı halde, liderlik konusunda aynı derecede başarılı değildir çünkü liderlik, sadece kişilik özelliklerinden değil, grubun çeşitli özelliklerinden de etkilenmekte ve kişiyle sosyal çevrenin etkileşimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, kişilik psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmak ya da toplumun öğelerini sosyolojik açıdan anlamak, grup dinamiği, tutumların sürekliliği ya da değişmesi gibi konuları kavramamız için yeterli olmamaktadır. Sosyal psikoloji, sosyoloji ve psikolojinin yetersiz kaldığı bu gibi sosyal olaylara eğilerek sosyal bilimlerdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Şekil: 1*

Sosyal Psikolojinin Çok - Disiplinli Bir Şekilde Kavramlaştırılması

*(Marlowe, 1975, s.3)

Demek ki sosyal psikoloji, psikoloji ve sosyolojinin çakıştığı alanlara eğilir. Sosyal psikoloji, kuşkusuz, diğer sosyal bilimlerle de özellikle

antropoloji ile de- yakından ilişkilidir. Zaten günümüzde sosyal bilimlere hakim olan eğilim, disiplinlerin birbirine katkısına dayanan çok disiplinli ya da disiplinler-arası yaklaşımdır.

Sosyal psikolojinin çok-disiplinli bir şekilde kavramlaştırılışını Şekil 1 göstermektedir.

Sosyal Psikoloji'ye Yöneltilen Eleştiriler

Sosyal psikoloji iki çelişkili eleştiriyle karşı karşıyadır. Bunlardan ilki; sosyal psikolojinin apaçık ortada olan gerçekleri gösterdiği ve bu sebeple önemsiz olduğu, diğeri ise sosyal psikoloji araştırma sonuçlarının insanları belli anaçlar uğrunda yönlendirmek için kullanılabilceği ve bu yüzden tehlikeli olduğudur. İlk itiraz geçerli midir? Sosyal psikoloji gerçekten de herkesin sezgi yoluyla ulaşabileceği bilgileri mi önümüze getirmektedir? Aşağıda A.B.D deki askerlerle ilgili örneklere bir göz atalım:

İyi eğitimli askerler, daha az eğitimli askerlere göre daha fazla uyum sağlama sorunu yaşamışlardır. (Eğitimli insanlar savaş streslerine daha az hazırlıklıdır.)

Beyaz erler, Afrika-Amerikalı erlere göre promosyona daha heveslidirler. (Yıllarca zulüm altında yaşamış olmak insanın başarı motivasyonunu düşürmektedir.)

Bir olayın genellikle sonuçlarını öğrendikten sonra sağduyuya başvururuz. Olay sonuçlandığında ve gerçeği öğrendiğimizde sanki bunu öngörmek başından beri çok kolaymış hissine kapılırız. Yukarıdaki iki örnek Lazarsfeld (1949)'in çalışmasından alınmıştır. Fakat Lazarsfeld, bunları rapor ettikten sonra şunu eklemiştir: "Bu ifadeler , aslında bulunanın tam tersidir". İnsanların bir araştırmanın sonucunu öğrendikten sonra zaten böyle bir sonuç çıkmasını önceden de tahmin edebileceklerini hissettikleri, iki ayrı gruba aynı deneyin farklı sonuçları verildiği çalışmalarla da gösterilmiştir (Teigen, 1986). Buna "geriye bakış yanılgısı" denmektedir. Buradaki önemli nokta, sağduyunun yanlış olduğu değil, ama aslında bildiğimizden daha fazlasını bildiğimizi düşünerek kendimizi kandırmamızdır. İşte bilime tam da bu yüzde, ihtiyacımız vardır- gerçeikle yanılsamayı ve gerçek öngörülerle

sağduyuyu birbirinden ayırt etmemize yardım etmesi için.

Ayrıca aşağıdaki sorulara da cevap vermeye çalışabilirsiniz:

1. Bir tanıdığınızdan size bir iyilik yapmasını rica ediyorsunuz – örneğin size 10 YTL borç vermesini– ve o da bunu kabul ediyor. Size bu iyiliği yapmasının sonucunda bu insan büyük olasılıkla sizi

- a) daha çok
- b) aynı
- c) daha az sevecektir.

2. Amerika’da topluluk içinde

- a) kadınlar erkeklere daha çok dokunur
- b) erkekler kadınlara daha çok dokunur
- c) fark yoktur ikisi de birbirine eşit derecede dokunur

3. İnsanlar geçmişleriyle ilgili hangisinden daha çok pişmanlık duyarlar?

- a) yapmamış olmayı isteyecekleri ama yaptıklarından
- b) yapmış olmayı istedikleri ama yapmadıklarından
- c) olayların ne zaman olduğuna bağlı olarak değişir

(Doğru cevaplar: 1: a –Bilişsel çelişki kuramı ile açıklanır (bkz. Bölüm 5), 2: b, 3: c –Kısa vadede insanlar yaptıkları şeylerden, uzun vadede ise yapmadıkları şeylerden pişmanlık duyarlar (Aronson, Wilson, Akert, 2002)).

İkinci eleştiriyi ‘Deneylerin Etikliği Üzerine’ konusunda ele alacağız.

Sosyal Psikolojinin Tarihsel Gelişimi

Bazı sosyal psikologlara göre sosyal psikolojinin tarihi eski Yunan felsefesine kadar gider. Gerçekten, bugün sosyal psikologların cevaplamaya uğraştığı birçok önemli soru, tarihin eski çağlarında da düşünürler tarafından sorulmuş, cevapları felsefede aranmıştır. Yunan

filozu Eflatun insan – toplum ilişkilerini incelemiş; öğrencisi Aristo sosyal etki ve ikna konusunda bugün için bile geçerli olan ilkeler geliştirmiştir. Hatta, daha da eskilere giderek, Hamurabi Kanunlarında (M.Ö. 2000) devlet otoritesinin himaye ve korunmasında insan haklarına dayanan bir sosyal düzeni belirleyen ilk sosyal belgeleri bulmak mümkündür.

Demek ki, insan–toplum ilişkileri ile ilgili sorular ve fikirler hemen hemen insanlık tarihi kadar eskidir. Bundan ötürü, sosyal psikolojiyi de konuları ve sorduğu sorular bakımından çok eski olarak niteleyebiliriz. Ancak, bu soruların cevaplarına çeşitli yaklaşımlar ele alınınca, sosyal psikolojinin bilimsel bir yaklaşımla sorunlara eğilişinin çok daha geç başladığını görüyoruz. Ancak bilimsel yaklaşıma ağırlık verilmesiyle sosyal psikoloji ayrı bir çalışma alanı olarak gelişebilmiştir. Yani, kapsadığı konular bakımından çok eskilere kadar giden sosyal psikoloji, konulara yaklaşımı bakımından bir sosyal bilim olarak oldukça yenidir.

Sosyal psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarına rastlamakla beraber 17. ve 18. yüzyıllardaki gelişmelerin de sosyal psikolojinin oluşmasına büyük katkısı olmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda özellikle İngiliz filozofları bireyin diğer bireylerle ve toplumla ilişkileri konusuna eğilerek sosyal davranışın hangi güdülere dayandığını bulmaya çalışmışlardır. Bu devrede her düşünür, tipik olarak sosyal davranışı açıklamak için tek bir güdü ya da kavram ileri sürmüştür. Örneğin, Thomas Hobbes, kuvvet ve egoizm kavramlarını; Adam Smith kişisel çıkar kavramını; Jeremy Bentham ve James Mill, hedonizm ve zevk düşkünlüğünü sosyal davranışı tayin eden temel güdüler olarak geliştirmişlerdir.

Bu devre sosyal filozofları tek–anahtar kavramlar üstünde durduklarından, ele alışları tek yönlü olmuştur. Genellikle, toplum, birey ve ikisinin ilişkilerinin niteliği konusundaki bu felsefi görüşler, bilimsel yaklaşımdan çok kişisel gözlem, sezgi, tahmin ve mantığa dayalı olarak geliştirilmiştir. Ayrıca, bu ele alışlarda, neyin nasıl olduğu görüşünden neyin nasıl olması gerektiğine geçişler görülmekte, yani, durumun analizini yapan çalışmalarla normatif (kuralcı) görüşler bazen birbirine karışmaktadır. Bununla birlikte, 19. yüzyıldan önce oluşan sosyal felsefi akımlar, içerdikleri sorular, gözlemler, analizler ve vardıkları sonuçlar

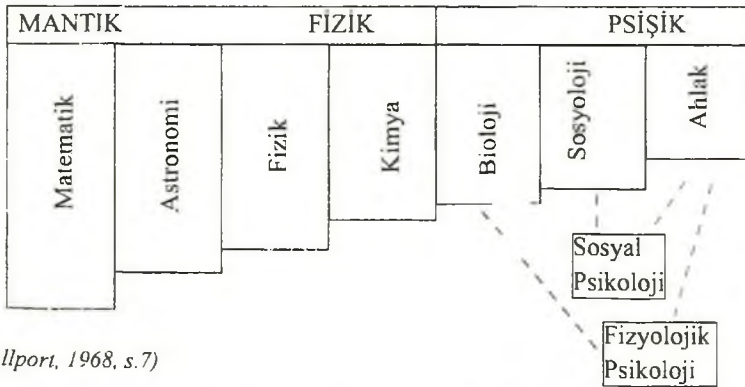
bakımından, ileride gelişecek olan sosyal psikoloji alanının kavramsal tohumlarını ekmişlerdir. 19. yüzyılda birbirinden bağımsız olarak gelişen bazı çalışma alanları, sosyal psikolojinin ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına doğrudan katkıda bulunmuştur.

Bu etkileyici gelişmelerden biri sosyolojinin bir bilim olarak belirmesidir. Sosyolojinin kurucusu olarak da bilinen Fransız matematikçisi ve filozofu Auguste Comte (1798–1857), «morale positive» adı altında sosyal psikoloji diyebileceğimiz bir bilimi kavramlaştırılmış, fakat planladığı *Le Système de Morale Positive* adlı eserini yazmadan ölmüştür. Comte'a göre, «La morale», biyoloji ile sosyolojinin üstüne kurulacak olan son bir bilim olacaktı.

Comte'un psikoloji yerine la morale terimini kullanmasının nedeni, zamanında özellikle Alman psikolojisinin fazla akılcı, iç-gözleme dayanan metafizik bir inceleme alanı niteliğinde olmasıydı. Bununla beraber, psikoloji, sosyal psikoloji terimlerini kullanmadığı halde Comte'un la morale'i kavramlaştırışının bugünkü sosyal psikolojiye çok benzediğini görüyoruz (Şekil 2).

Şekil: 2*

Comte'un Soyut Bilimler Sıralaması

19. yüzyıl sosyologlarının da tipik olarak tek-anahtar kavramlarla sosyal davranış ve özellikle sosyal düzeni ve kişi-toplum uyumunu